

5. Дудик П. С. Стилистика української мови / П. С. Дудик. – К. : Академія, 2005. – 368 с.
6. Эко У. Пять эссе на темы этики / Эко У. – СПб. : Симпозиум, 1998.
7. Івашенко В. Л. Конотативно-оцінний аспект семантики назв осіб за родом діяльності, місцем проживання та національною приналежністю : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Івашенко В. Л. – К., 1997. – 15 с.
8. Ильина Н. В. Структура и семантика оценочных конструкций / Н. В. Ильина. – М. : Рус. яз., 1982. – 84 с.
9. Маркелов Т. В. Семантика и прагматика средств выражения оценки в русском языке / Т. В. Маркелов // Филол. науки. – М., 1995. – № 3. – С. 67–69.
10. Марузо Жюль. Словарь лингвистических терминов : пер. с фр. / Жюль Марузо ; предисл. В. А. Звегинцева. – Изд. 2-е, испр. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 440 с.
11. Тураева З. Я. Лингвистика текста и категория модальности / З. Я. Тураева // Вопр. языкознания. – 1994. – № 3. – С. 105–114.
12. Туранский И. И. Семантическая категория интенсивности в английском языке / И. И. Туранский. – М. : [б. и.], 1990. – 172 с.
13. Хидекель, С. Природа и характер языковых оценок [Текст] / С. Хидекель, Г. Г. Кошель // Лексич. и граматические компоненты в семантике языкового знака : мужвуз. сб. науч. тр. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1983. – С. 11–16.
14. Stump Gregory T. 1993. How peculiar is evaluative morphology? / Gregory T. Stump // Journal of Linguistics 29(1): 1–36.

Статтю подано до редколегії
16.03.2012 р.

УДК 81'232[811.111+811.161.1]

О. А. Кушнерова – аспірант Київського національного
лінгвістичного університету

Продукти творчої діяльності людини як результати змінених станів свідомості

*Роботу виконано на кафедрі теоретичної
і прикладної лінгвістики та новогрецької філології
КНЛУ*

У статті проаналізовано продукти творчої діяльності людини загалом та віршовані тексти зокрема як результати змінених станів свідомості; розглянуто засоби вираження змінених станів свідомості у фонологічному аспекті, а також на лексико-семантичному й граматичному рівнях.

Ключові слова: творча діяльність, віршований текст, змінені стани свідомості.

Кушнерова Е. А. Продукты творческой деятельности человека как результаты измененных состояний сознания. В статье анализируются продукты творческой деятельности человека в общем и стихотворные тексты в частности как результаты измененных состояний сознания; рассматриваются средства выражения измененных состояний сознания в фонологическом аспекте, на лексико-семантическом и грамматическом уровнях.

Ключевые слова: творческая деятельность, стихотворный текст, измененные состояния сознания.

Kushnerova O. A. Products of the Human's Creative Activity as the Result of the Altered States of Consciousness. The article deals with the analysis of the human's creative activity in general, and poetic texts particularly, as the results of the altered states of consciousness; it examines the means of expression the altered states of consciousness in the phonological aspect, lexical and semantic, grammatical levels.

Key words: creative activity, poetic text, altered states of consciousness.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема творчості та інтуїції в контексті науки загалом, а також філософії, прогнозування і мовного моделювання зокрема, останнім часом починає вирішуватися крізь призму концепцій взаємозв'язку мови і свідомості (М. Мамардашвілі,

О. П'ятигорський), а також мови і змінених станів свідомості (Н. Бехтерева, С. Кріппнер, Л. Присяжнюк, Д. Співак, Ч. Тарт).

Мета статті – розглянути і проаналізувати механізми змінених станів свідомості. Окреслена мета передбачає вирішення таких завдань:

- простежити динаміку тлумачення феномена змінених станів свідомості;
- уточнити поняття «змінені стани свідомості»;
- визначити ключові ознаки змінених станів свідомості загалом, та у віршованих текстах зокрема.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Якщо говорити про феномен свідомості у витлумаченні його першими філософами, насамперед Арістотелем, із їхніми космоцентричними поглядами, то учений вважав, що «її носієм є душа» [11]. Платон і Арістотель стверджували, що душа відрізняється тим чи іншим станом. На думку останнього, «ні мислення, ні кохання, ні ненависть – не є станами розуму. Це стани тієї істоти, яка володіє розумом» [3, 52]. «Радість, любов та ненависть пов'язані з тілом, і тому здатні його змінювати» [3, 58]. Цієї позиції дотримується й Емпедокл, підкреслюючи, що «зі зміною нашого стану змінюється і наш розум» [3, 135].

Зокрема, погляди Платона зводилися до ідеї про стан «несамовитості» / «одержимості» з його чотирма типами: 1) від Аполлона – з властивим йому натхненням; 2) від Діоніса – із посвятою у таїнства; 3) від Муз – із творчою нестямною; 4) від Афродіти й Ероса, сповненого любов'ю і шаленістю [4, 14].

Його філософське трактування змінених станів свідомості обґрунтовується твердженням, що для «осягнення істинної природи людської душі» потрібно досліджувати саме ті різноманітні стани, в яких і перебуває людина [4, 15].

Подальші дослідження змінених станів свідомості не знехтували концепціями античності, середніх віків і нового часу як про божественну та містичну силу. Так, І. Кант свого часу зауважував, що «людина, здатна на мислення, впадає в містику. Розум не усвідомлює себе, своїх бажань, а воліє мріяти замість того, щоб залишатися в межах чуттєвого світу» [8, 19]. Але в потоці свідомості жоден стан не буває тривалим, оскільки він «не повторюється. Тим більше, стан свідомості однієї людини не повториться у свідомості іншої» [8, 3–4], – стверджує У. Джеймс, основоположник нової концепції змінених станів свідомості.

Як зазначає Л. Мордвинцева, яка досліджує ці стани у міждисциплінарному аспекті, «наша чуттєвість змінюється залежно від того, спимо ми чи ні, голодні чи ситі» [8, 3–4]. Вона різниться залежно від пори року, віку та самопочуття, бо сновидіння, фантазії, глибокі та незвичайні переживання, релігійні роздуми, образи, що породжуються під дією музики, «уплітаються в тканину нашого душевного життя, змінюють його природу та суть, надають йому абсолютно нового змісту» [8, 3–4].

Ці стани приносять спокій та умиротворення, наповнюють життєвою й творчою енергією, і людина не тікає від цього стану, а, навпаки, шукає його [8, 5]. Так, на думку Ж.-П. Сартра, «естетичне споглядання – спровоковане сновидіння, а повернення до реальності – справжнє пробудження», що характеризується розчаруванням у буденному світі [8, 6].

Грунтуючись на позиціях дослідників, які вивчають проблеми змінених станів свідомості від античності до сьогодення, наводимо найбільш коректну дефініцію цього феномену, запропоновану Е. Коулманом в Оксфордському словнику психології: «Змінені стани свідомості (*altered states of consciousness*) – це будь-яка відхилена від норми форма свідомості, що включає дереалізацію, деперсоналізацію, гіпноз, океанічні відчуття, пікові переживання внаслідок прийому галюциногенів чи наркотичних речовин» [13, 26]. «Водночас змінені стани свідомості мають прояви не лише за умов прийому психотропних препаратів» [6, 44], – відзначає Сергій Засекін.

На сьогодні існують різні (в тому числі й ієрархічні) класифікації станів свідомості: 1) *фізіологічна* – сон, сновидіння, бадьорість; 2) *багатоступенева* – бадьорість, сон, гіпнотичний стан, захоплення, медитація, що ототожнюються з «розквітом» свідомості [8, 15].

Л. Мордвинцева, у свою чергу, виділяє спонтанні змінені стани свідомості, що притаманні людині на певному етапі життя [8, 6], та специфічні, що виникають під дією певних обставин [8, 13].

До спонтанних змінених станів свідомості, які є найбільш «буденними» і змінюються у процесі дорослішання, належать:

- 1) «оніричний транс» (сновидіння);
- 2) платонівський «божественний транс», який полягає в аполлонівському натхненні;

3) «поетичний транс» (творчий потяг або ж натхнення), стимульований музами;

4) «ритуальні транс», на які надихає Ерот [8, 7–8].

Специфічні змінені стани свідомості виникають під впливом:

1) зменшення зовнішньої стимуляції або рухливої активності (відлюдництво) або ж, навпаки, їх надмірність;

2) незвичайної пильності зтягнення в ситуацію (тривале споглядання, молитва) / зниження пильності (глибокі екстатичні й творчі переживання);

3) психосоматичних факторів [8, 13].

Різні класифікації змінених станів свідомості зумовили й різні його термінологічні позначення, як от: натхнення (І. Синкевич [9]), інсайт/осаяння (О. Лоцилін [7]), надсвідомість/творча інтуїція (С. Гришунін [5]), що супроводжуються «різким неконтрольованим підйомом духовних сил людини в процесі творчої діяльності» [9, 71].

Виділяючи ознаки творчого акту, дослідники (В. Белянін, С. Засекін) підкреслюють його «несвідомість, спонтанність, неконтрольованість волею й розумом, а також змінність стану свідомості» [6, 44], що ставить перед людиною проблему усвідомлення особистого внутрішнього досвіду та суб'єктних переживань. Звичайний стан свідомості характеризується автоматизованим і нормалізованим процесом сприйняття зовнішнього й внутрішнього світів, тоді як змінені стани свідомості характеризуються виром фантазій, незвичайних переживань, які ледь можна відтворити чи інтерпретувати. Вони вимагають установаження зв'язку між суб'єктом і світом, власним «Я», тілом та персональною ідентичністю [8, 17].

Цей особливий стан свідомості нерідко був штучно стимульований творцями. Так, у своїй праці «Психолінгвістичні аспекти перекладу» [6] С. Засекін наводить такі приклади їх стимулювання творчими особистостями: Ф. Шиллер тримав ноги в холодній воді, Ж.-Ж. Руссо стояв на сонці з непокритою головою, О. Пушкін любив писати, лежачи на кушетці, О. де Бальзак та Й. С. Бах були кавоманами [6, 44].

Художники часто згадували про те, що вони переживають дивовижні психологічні стани, коли практично неможливо провести чітку межу між реальним та ірреальним. Так, одного разу Мікеланджело побачив таємничий трикутний знак з трьома променями, що одразу зник після того, як був написаний художником [9, 71].

Що стосується художніх творів, зокрема поезії, то їх мовне моделювання відображає змінений стан свідомості автора, який характеризується певними змінами.

Наявність/відсутність цього стану свідомості, на думку Д. Співака, потрібно пов'язувати з переходом на якісно новий модус (рівень) організації мовленнєвої діяльності нормальної людини [10, 13–14], оскільки «необхідною умовою породження будь-якого висловлення є виражений емоційний фон» [10, 26]. Так, «в емоційному мовленні, що породжується спонтанно, висловлювання не проходить повної обробки і подається граматично неоформленим або оформленим швидкома» [10, 26–27].

Оскільки мовлення людини у звичайному та зміненому станах диференційоване, то для продуктів творчості індивіда (наприклад, віршовані тексти) характерні такі зміни:

– у *фонологічному аспекті* спостерігають виражену реакцію фразової інтонації (передусім таких її компонентів, як мелодика, темп мовлення та його паузування).

*The winds must come from somewhere when they blow,
There must be reasons why the leaves decay;
Time will say nothing but I told you so.*
(Auden W. H. If I could tell you [12, 110]);

*Ну как мы о звездах судим?
Хоть яркие, но бесстрастные.
А звезды живут по-разному,
А звезды живут, как люди.*
(Асадов Э. Звезды живут как люди [2, 92])

У наведених прикладах система фонем залишилася інтактною, хоча переважає використання односкладових слів *told, say, let, must, хоть, как, мы*, а також слів з наголосом на першому складі: *somewhere, reasons, nothing, яркие, звезды, люди*.

– на лексико-семантичному рівні – тенденція до зменшення словникового запасу внаслідок середньо- та низькочастотних повнозначних слів, уживання повторів окремих лексем, гапаксів (слів, що трапляються в тексті лише один раз) та усталених словосполучень. Також під впливом цих станів відбуваються зміни в організації короткочасної пам'яті, що передаються тяжінням до запам'ятовування та відтворення емоційно значущих, а особливо, позитивно забарвлених слів:

*This like a dream
Keeps other time
And daytime is
The loss of this,
For time is inches
And the heart's changes
Where ghost has haunted
Lost and wanted.*
(Auden W. H. This Lunar Beauty [12, 16]);

*Ты веришь, ты ищешь любви большой,
Сверкающей, как родник.
Любви настоящей, любви такой,
Как в строчках любимый книг.*
(Асадов Э. Добрый принц [2, 434])

У цьому прикладі простежуємо повтори таких емоційно забарвлених слів та словосполучень, як *a dream keeps other time, daytime, for time is inches, любви большой, любви настоящей, любви такой*.

– на граматичному рівні – усталене вживання називного уявлення (Г. Акімова [1, 106]) та дійсного стану дієслова, а також зменшення середньої довжини використаних слів:

*The din of work is subdued,
another day has westered
and mantling darkness arrived.
Peace! Peace! Devoid your portrait
of its vexations and rest.*
(Auden W. H. A Lullaby [12, 299]);

*А впрочем, что мне недруги и стрелы!
Звезда моя! Горячая звезда!
Да, ты горишь! А если б не горела,
Я не достиг бы счастья никогда!*
(Асадов Э. Моя звезда [2, 136])

У цьому прикладі актуалізовано називний уявлення *Peace! Peace! Звезда моя! Горячая звезда!* та дійсний стан дієслова *another day has westered, ты горишь...*

– загальне зменшення вжитку складних та поширених речень. При цьому збільшується вірогідність вживання сегментованих, неповних та еліптичних речень, простежена тенденція до зниження цілісності тексту:

*Cross the silent ballroom,
Doubt and danger past;
Blow the cobwebs from the mirror
See yourself at last.*
(Auden W. H. Lady [12, 95]);

*Ах, как бурен цыганский танец!
Бес цыганка: напор, гроза!
Зубы – солнце, огонь – румянец
И хохочущие глаза!..*
(Асадов Э. Ее любовь [2, 345])

Уживання односкладних *Cross the silent ballroom* та неповних речень (еліптичних), що є семантично повними, а структурно – неповними, знаходять своє відображення у таких прикладах: *Зубы – солнце, огонь – румянец / И хохочущие глаза!*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зауважимо, що мета людської діяльності – отримання специфічних творчих продуктів (таких як музика, живопис, література) унаслідок яскравих емоційних переживань, що окриляють людину, сприяють появі музи, натхнення або ж осяяння. Цей творчий акт несвідомий, неконтрольований волею й розумом, сповнений фантазіями і незвичайними ідеями. Творчість, зумовлена певними змінами станів свідомості, що впливають на всі рівні мовної діяльності індивіда, – спроба людини вийти за межі своїх можливостей і здібностей.

Одним із перспективних напрямів подальших розвідок вважаємо дослідження засобів вираження ЗСС в англійській, українській та російській любовній ліриці ХХ ст. у зіставному аспекті.

Список використаної літератури

1. Акимов Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка : [учебн. пособие] / Галина Николаевна Акимова. – М. : Высш. шк., 1990. – 168 с.
2. Асадов Э. А. Стихотворения / Эдуард Аркадьевич Асадов ; [сост., автор предисл. и коммент. Л. Мезинов]. – М. : Эксмо, 2007. – 480 с.
3. Аристотель. О душе // Сочинения. В 4 т. Т. 1 / [ред. В. Ф. Асмус]. – М. : Мысль, 1976. – 550 с.
4. Виноградова С. Г. Измененные состояния сознания и их роль в творческой деятельности : философский анализ : дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.01 / Виноградова Светлана Геннадьевна. – М., 2006. – 172 с.
5. Гришунин С. И. Модели творческой интуиции в контексте науки, философии и прогнозирования : [монографія] / Сергей Иванович Гришунин. – М. : РФО, 2006. – 147 с.
6. Засекін С. В. Психолінгвістичні аспекти перекладу : [навч. посіб.] / Сергій Васильович Засекін. – Луцьк : ВІЕМ, 2006. – 144 с.
7. Лошилин А. Н. Философия оснований теорий творчества / Александр Николаевич Лошилин. – М. : Всемирный следопыт, 1998. – 132 с.
8. Мордвинцева Л. П. Измененные состояния сознания : современные исследования : [научно-аналитический обзор] / Л. П. Мордвинцева ; под ред. А. И. Панченко. – М. : ИНИОН, 1995. – 56 с.
9. Синкевич И. А. Психология художественного творчества / Ирина Алексеевна Синкевич. – Мурманск : МГПУ, 2008. – 237 с.
10. Спивак Д. Л. Измененные состояния сознания : психология и лингвистика : [монография] / Дмитрий Леонидович Спивак. – СПб. : Изд. дом «Ювента»; Филолог. факультет СПбГУ, 2000. – 296 с.
11. Философия Аристотеля [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nuru.ru/philos/007.htm>
12. Auden W. H. Selected poems / Wystan Hugh Auden : [ed. E. Mendelson]. – N. Y. : Vintage books, 1979. – 349 p.
13. Colman A. M. A Dictionary of Psychology / Andrew M. Colman. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 896 p.

Статтю подано до редколегії
16.03.2012 р.

УДК 821.112.2 – 1.09:16

Ю. В. Лещук – аспірант Волинського національного університету імені Лесі Українки

Вербалізація художнього концепту ЛЮДИНА в ліриці Голокосту (на матеріалі поетичних творів Пауля Целана)

Роботу виконано на кафедрі німецької філології
ВНУ ім. Лесі Українки

У статті йдеться про моделювання художнього концепту ЛЮДИНА в поетичних творах німецького письменника Пауля Целана. Автор трактує цей концепт як динамічну величину, семантичну структуру якої визначають зміни, що відбуваються і в суспільстві, і у свідомості окремо взятого індивіда.

Ключові слова: художній концепт, оксюморон, метонімія, евфемізм, епітет, метафора, концептуальна метафора.